

TÜRKMENİSTAN'DAKİ BASMACILIK HAREKETİ (1918-1924) ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER

The Comments About Basmachi Movement in Turkmenistan (1918-1924)

Gurbangeldi GUTLIYEV*

Geliş Tarihi:30.06.2017

Kabul Tarihi:28.07.2017

Öz

Basmacılık Hareketi Bolşeviklerin 1918 senesinde Hokand Özerk Cumhuriyetini ortadan kaldırmasıyla ortaya çıkmış ve kısa sürede tüm Türkistan'a yayılmıştır. Aynı şekilde Türkmen coğrafyasına da sirayet etmiştir. Cüneyt Han'ın azimli mücadelesi sayesinde Türkmen coğrafyası adeta bu hareketin merkezi konumuna gelmiştir. Ruslara karşı bu uğurda mücadele edenlerin asıl amaçları Türkmen coğrafyasını Rus işgalinden kurtarmak ve bu coğrafyadaki Rus varlığına son vermektir. Ne yazık ki vatanlarının kurtuluşu için verdikleri bu kutlu mücadeleleri onların halk nezdinde birer kahramanlar olarak tanınmasını sağlamamıştır. Sovyet rejimi onların bu mücadelelerinin bir eşkıya hareketi olduğunu ve bu hareketin de İngiliz destekli bir hareket olduğunu iddia etmiştir. Sovyet rejimi döneminde her ne kadar vatanlarının ve milletlerinin kurtuluşu için mücadele eden Cüneyt Han, Aziz Han Türkmen önderlerini karalayıcı yazılar kaleme alınmış ve onlar aleyhinde türlü iftiralarda bulunulmuşsa da bunların hiçbiri onların halkın kalbinde yer etmesini engelleyememiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkmen, Cüneyt Han, Aziz Han, Basmacı Hareketi, Türkmenistan

Abstract

The Basmachi Movement emerged when Bolsheviks removed the Hokand Autonomous Republic and soon spread to the whole of Turkestan. Likewise, it had spread to the Turkmen land. Thanks to the resolute struggle of Cüneyt Khan, the Turkmen land has become the center of this movement. The main aim of those who struggled against the Russians is to save Turkmen land from Russian occupation and to remove Russian presence in this land. Unfortunately, their blessed struggles for the liberation of their homeland did not make them recognized as heroes in public. The Soviet regime claimed that these struggles were a bandit movement and that it was a British-backed movement. During the Soviet regime, the leaders who struggled for the liberation of his country and the nation like Cüneyt Khan, Aziz Khan written bad things against them and told various slanders against them but none of them prevented them from taking place in the heart of the people.

Key Words: Turkmen, Cüneyt Khan, Aziz Khan, Basmachi movement, Turkmenistan

1. GİRİŞ

Basmacılar, böyle bir tanım onlar hakkında kötü bir çağrışım yapabilir. Lakin bu tanımlama çok yanıltıcıdır. Çünkü basmacı kelimesinin anlamı bilindiği gibi haydut, çeteci, eşkıya demektir. Ama Türkmenistan'da Sovyet hâkimiyetine karşı mücadele edenler yani basmacılar

* Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi, e-posta:gurban_geldi@hotmail.com

eşkıya değillerdir. Onlar haksız yere masum insanların canına kıyan veya malına el koyan insanlar değillerdi. Onların Gök Tepe savaşlarıyla Çarlık Rusya'sının işgaline karşı koymaya çalışan kahramanlardan bir farkları yoktur. Nasıl ki 1881 yılında Çarlık Rusya'sı Türkmen coğrafyasını işgal ederken Türkmenler Rusların teslim ol çağrısına uymayarak onlarla mücadele etmeyi göze almışlardı. Nasıl ki Gök Tepe savaşlarında Nurberdi Han, Magtymgulu Han gibi kahramanlar halkına önder olarak son damla kanlarına kadar vatanlarının kurtuluşu için mücadele etmişlerdi. Öyle ki 1885 yılında bu konuyla ilgili olarak tarihçi N. Latkin şöyle demiştir: "Türkmenler... kendi vatanlarını kalpten seviyorlar ve onu son damla kanlarına kadar korumaya hazırlar. Onlar bunu Gök Tepe'de gösterdiler. Burada Ruslar tüm Orta Asya'yı ele geçirdiklerindeki verdikleri kayıptan daha çok kayıp verdiler" (Gündogdyew ve Annaorazow, 1992:12). Aynı şekilde Türkmenler 20. yüzyılın başlarında da (1918-1924) Çarlık Rusya'sının mirasına konmak isteyen ve Türkmenistan'da Rusların hâkimiyetini tekrar canlandırmak için çabalayan Sovyetlere teslim olmaksızın onlara karşı mücadele etmeyi tercih etmişlerdir. Tıpkı Gök Tepe savaşlarında olduğu gibi 20. yüzyılın başlarındaki Türkmenlerin bağımsızlık mücadelesinde de Aziz Han, Cüneyt Han gibi kahramanlar Türkmen halkına önder olarak Ruslara teslim olmaksızın ölmeyi tercih ederek azimle mücadelelerine devam etmişlerdir. Her ne kadar resmîyette Basmacılık mücadelesi cereyan ettiği yıllar 1918-1924 olarak gösterilse de aslında küçük çaplı çatışmalar 1936 yılına kadar devam etmiştir. Yani Türkmenlerin 1918 yılından itibaren başlayan bağımsızlık mücadeleleri 1936 yılına kadar sürmüştür. Türkmenler bu süreçte Ruslara karşı aşağı yukarı yirmi yıl direnmişlerdir. Türkmenlerin bu şekilde uzun süreli direnmeleri kolay olmamıştır. Onların bu direnmeleri yokluklar ve sıkıntılar içerisinde gerçekleşmiştir.

2. BASMACI İFTİRASI VE ÇÜRÜTÜLMESİ

Rusların en çok tedirgin oldukları ülkelerden biri de Türkmenistan idi. Türkmenler verdikleri korku yönüyle Ruslara, Özbekleri arattırmamakta idiler (Kalkan, 1999:133).

Ne acıdır ki Türkmenlerin tıpkı Gök Tepe savaşlarında olduğu gibi Rus işgaline karşı ayaklanmaları ve vatanlarına sahip çıkma uğrunda yaptıkları (millî) mücadele Sovyetler tarafından dünya kamuoyuna "Basmacılık" olarak lanse edilmiş ve dünya literatürüne de böyle hatalı bir tanımlamayla yerleşmiştir. Elbette bu tanımlama Sovyetler tarafından kasıtlı olarak yapılan bir çalışmadır. Sovyet tarihçileri de bu işte üzerlerine düşeni yapmışlar ve böylece uydurma bir Sovyet tarihçiliği doğmuştur. Yalanlarla dolu bu uydurma Sovyet tarihçiliği sadece

Sovyet çıkarları doğrultusunda hareket etmiş ve bu amaçla yazıp çizmişlerdir. Onlar bilimi Sovyet çıkarları için feda etmişlerdir. İşte bu yüzden ki gerek Türkmenistan’da gerekse Türkistan’ın diğer bölgelerinde Sovyet hâkimiyetine karşı yapılan bu gibi milli mücadeleler “basmacılık” yani bir “çeteci,” “eşkîya hareketi” olarak adlandırılmıştır. Sovyet tarihçiliğine göre Sovyetler kurtarıcı, onlara karşı koyan vatanseverler ise eşkîya, çeteci gruplar olarak kabul edilmiştir. Türkmenlerin onurlu mücadelesi maalesef Türkmenistan’da ve diğer Sovyet cumhuriyetlerindeki okullarda bu şekilde öğretilmiştir. Sovyetler neden böyle bir yalana ihtiyaç duydu? Cevabı çok basit ki böylece Sovyetler işgallerine meşrutiyet kazandırma amacındaydı. Türkmen tarihinin biraz öncesine gidersek bu durum daha iyi anlaşılacaktır. Türkmenler (1884 Rus işgalinden sonra) 20 yıl Çar ordularına ve doğu hükümdarlarının (Buhara, Hive ve İran hükümdarları) saldırılarına karşı uzun süreli ve kanlı mücadeleler vermişlerdir. Çarlık Rusya her yıl yeni yerleri işgal etmişlerse de, Türkmenistan’da oldukça fazla uğraşmışlardır. Çarlık ordularının Türkmen topraklarının içine attıkları her adım iki taraf için de yüzlerce kişinin hayatını kaybetmesine yol açmıştır. Bu durum şöhret düşkünü Rus generallerinde öfke meydana getirmiştir. Onların her biri Türkmenleri tamamen yok etmek konusunda bir birine benzer fikirleri söylemişlerdir (Gündogdyew ve Annaorazow, 1992:12). Onların bu fikirleri aynı zamanda (Gök Tepe savaşlarıyla) Türkmen topraklarını işgallerine meşru bir zemin oluşturmak için nasıl bir yol izlediklerinin bir göstergesidir. Rus generallerinin (Türkmen topraklarını) işgallerine meşrutiyet kazandırmak için söyledikleri sözlerden bazıları şöyle idi: “Ben Türkmenlerin bize karşı apaçık düşmanca hareketlerini göz önünde bulundurarak, onların tamamen yok edilmeyi hak ettiklerini düşünüyorum (General Golovaçyov). Türkmenler yeryüzündeki kara lekedir, bu ise onlara katlanan insaniyet için utançtır (General Grodekov). Sadece tek şey sonunda bu eşkîya yuvasını (yani Türkmenlerin yurdunu) yok etmek icap ediyor, bu çok rezilliktir ve bizim dönemimizin lekesidir. Bütün Orta Asya, Horasan, Afganistan, Buhara, Hive bizim bu yabani vahşileri, korkusuz eşkîyaları yok etmemizi bekliyorlar (General Lomakin)” gibi ifadelerle işgallerine kendilerine göre bir zemin hazırlama yolunu tercih etmişlerdir (Gündogdyew ve Annaorazow, 1992:12-13).

Çar generallerinin bu düşmanca ve küstahça ifadelerinden de anlaşılacağı üzere Türkmenlere eşkîya yakıştırması Çarlık Rusya’sının burayı (Türkmen toprağını) ilk işgali sıralarında başlamıştır. Neden Türkmenlere eşkîya damgası vuruldu? Durum gerçekten böyle mi idi? Çarlık Rusya’sı haklı mıydı? Yoksa tüm bunlar Çarlık Rusya’nın işgallerini örtmek ve ona meşrutiyet kazandırmak için başvurdukları bir yöntem midir? Bu sorunun doğru cevabını bulabilmek için bir karşılaştırma yapmamız yeterli olacaktır. Mesela Sovyetler 1917 Ekim devrimiyle eski

Çarlık Rusya'nın mirasına koymak için Türkistan'ı ve keza Türkmen bölgesini tekrar işgale başlamıştı. Türkistan'da Rus sömürgeciliğine karşı savaştan Türkistan Mücahitlerinin faaliyetleri Bolşevikler tarafından Basmacılık olarak ifade edildi. Bu yolla onlar ile halk arasına set çekmek istediler. Durum böyle olunca Basmacılık bir çeteci hareketi olarak tanıtılmaya çalışılmıştır. Hâlbuki basmacıların çeteci, haydut olmadıkları bizzat orada savaştan Rus komutan Frunze tarafından yalanlanmaktadır (Gayretullah, 2013:477). Bir Rus yazar Basmacıların büyük bir şöhrete sahip olduklarını yazmaktadır (Hayit, 2006:390). Bunlar sadece Basmacılar hakkındaki birkaç Rus itiraflarından ibarettir. Katı Sovyet rejimi yüzünden Sovyet dönemi eserlerde Türkistan'daki Mücahitler hakkında ortak bir görüş mevcuttur. Hepsi onlar için Basmacı tabirini kullanır. Hepsi onların eşkıya olduklarını, İngiltere'den destek aldığını, amaçlarının Türkistan'ı Sovyet Rusya'dan koparmak ve eski rejimi kurmak olduğunu söyler (Türkmen Sovyet Ensiklopediyası, 1981:302-303; Narmetov, 1976:139; Karpov 1940:3-8).

Sovyet rejimi işgale karşı koyan Türkmenlere de “basmacı” (eşkıya) damgasını vurmuştu. Daha önce de değinildiği gibi Çar generali Lomakin Türkmenlere eşkıya yakıştırmasında bulunmuştu. Ardından da Gök Tepe savaşlarıyla Türkmen toprakları işgal edilmişti. Yukarıda doğru cevabını aradığımız soruya şöyle bir cevap verebiliriz; Çarlık Rusya'sı işgallerini örtmek ve ona meşrutiyet kazandırmak için böyle bir yöntem –Türkmenlere eşkıya suçlamasında bulunmaya–başvurmuştu. Böylece Ruslara Türkmenistan'ı sessiz sedasız işgal edebilmek için haklı bir gerekçe de doğmuş oluyordu. Yoksa ne Türkmenler eşkıya ne de Türkmen ülkesi bir eşkıya yuvası olarak değerlendirilemez. Aksine Türkmenlerin nasıl medeni bir millet olduğu bu bölgeye seyahat eden seyyahların seyahatnamelerinden ve bazı doktora tezlerinden de anlaşılmaktadır. Bu konuda Mehmet Emin Efendi (2000) ve Muhammed Zahir Bigi'nin seyahatnameleri (2005) ile Cihad Cihan'ın (2010) hazırladığı doktora tezinden ayrıntılı bilgi elde edilebilir.

Sovyet hâkimiyetine karşı mücadele edenlerin eşkıya gruplarından ibaret olmadığını ispatlayabilmek için birkaç hususa açıklık getirmenin yararlı olacağı düşünülmektedir. Bunun için ilk olarak o günlerin nüfusuna bakılması icap eder. Mesela 1920 yılında 640.844 kişilik nüfusa sahip olan Harezmi'nin 1922-1923 yılında bu nüfusunun 460.905 kişiye düştüğü bilinmektedir (Narmetow, 1976:103-149). Nüfustaki azalma tam 179.939 kişidir ki bu çok ciddi bir nüfus kaybıdır. Bu azalma Basmacıların belli bir halk tabanına sahip olduğunu göstermektedir. Yani halkın büyük bir kısmı onlara destek vermekte idiler. Eğer böyle olmasaydı Harezmi nüfusunun bu kadar az bir sürede yani 2-3 yıl içerisinde böyle büyük bir

kayıp vermesi düşünülemez. Çünkü bu kadar kayıp Harezmi nüfusunun 1/4'den biraz fazladır. Elbette bu kadar nüfus kaybının tek açıklaması olabilir ki o da yukarıda belirttiğimiz üzere Basmacıların belli bir halk tabanına sahip olduğu konusudur. Harezmi halkının büyük bir kısmı Basmacılara destek vermiştir. Bu durum Türkistan'ın diğer bölgeleri için de söz konusudur. Nitekim yukarıda bahsedilen konuların Türkistan'daki Rus idarecisi Frunze de ispatlar gibidir. Frunze Basmacılar hakkında şöyle demiştir: “Basmacılar aslında eşkıya değildirler. Öyle olsaydı onları çoktan yok ederdik. Basmacılık'ın asıl gücü, önceki yöneticilere kırgın binlerce insandır (Hayit, 2006:390). Burada Frunze bir gerçeğe parmak basmaktadır ki o da Basmacıların Sovyet ordusu karşısında belli bir güç oluşturduğu gerçeğidir. Yani bu da bize onların eşkıya, çeteci grupları olmadığını göstermektedir. Çünkü eşkıya ve çeteler küçük gruplardan oluşur ki onların hiçbir zaman bir ordu karşısında hele Sovyet ordusu karşısında herhangi bir sorun teşkil etmesi veya da öyle büyük ordu karşısında küçük bir eşkıya gruplarının tutunabilmesi söz konusu olamaz. Nitekim bu yüzden Frunze Basmacıların eşkıya olmadığını aksine öyle olsaydı onları çoktan yok edebilecekleri itirafında bulunmuştur.

Her ne kadar Sovyet kaynakları Türkistan'ın kurtuluşu için mücadele edenleri basmacı, eşkıya olarak tanımlamış ve Bolşevikleri kurtarıcı olarak göstermişler de artık Sovyet işgalinin gerçek amaçlarından birinin Rusya'ya pamuk ve petrol sağlamak olduğu bilinen bir gerçektir (Hayit, 1966:31). Lakin yine de Sovyet hükümeti ve uyduruk Sovyet tarihçiliği Türkmen coğrafyasını zulümden kurtardıklarını belirtmekte ve orada yaptıkları devrimle gurur duymakta idiler. Sovyetler kendilerinin kurtarıcı olduklarını eğitimde öyle iyi işlemişlerdi ki belli bir süre de olsa genç zihinleri yalanlarla büyülemeyi başarabilmişlerdi. Oysa hakikat şu idi ki Sovyetler hem petrol hem de pamuk ve pamuklu dokuma sanayi bakımından önemli olan Türkmenistan'ı kimseyle paylaşma niyetleri yok idi. Bu kadarıyla Basmacılığın bir halk hareketi, Basmacıların da eşkıya grupları olmadığı, aksine onların Sovyet hâkimiyetine karşı ayaklanan vatansever mücahitler olduğunun anlaşıldığı söylenebilir.

3. BASMACILIK HAREKETİNİN OLUŞUM SÜRECİ

Üzerinde duracağımız bir diğer husus Türkmen coğrafyasında Basmacılığı ortaya çıkaran sürecin kısaca irdelenmesidir. Bunun için 19. yüzyılın sonlarına doğru yani Rus Çarlığının Türkmen coğrafyasındaki hâkimiyeti döneminin biraz incelemesi gerekmektedir. Çarlık Rusya'sı Türkmenistan'ı Rusya'ya bağladığı sırada kendisinin sömürgecilik amaçlarını sürdürüyordu. Çar orduları Türkmen vilayetlerinde işgalciler gibi hareket ediyorlar, her çeşit

ağır vergileri topluyorlar, Türkmenler karşılık gösterdiği zaman ise onlara acımasızca fiziksel ve psikolojik şiddet uyguluyorlardı. Türkmen halkına ağır vergiler koyuluyordu. Çarlık memurları Türkmenlere nefretle bakıyor, küçücük bir hatası veya kabalığı için onları hapsediyor, onlara ceza kesiyorlardı (Roslyakov, 1961:9-10). Rusların yaptıkları bunlarla da sınırlı değildi. Murgap mülki idaresi yaklaşık 300 bin desyatinlik** araziye yerli halkın elinden almıştı. Bunun gibi arazi gaspları çiftçilerin hayatlarını olumsuz etkiliyor ve onların memnuniyetsizliğinin artmasına sebep oluyordu (Annanepesow ve Döwletow, 1977:47-48). Türkmenler arasında bu haksızlık ve zulümlere karşı zaman zaman ayaklanmalar olmuştur. Şammı Kel ve Cüneyt Han gibi gözü pek, cesur kimselerin bu zulüm ve haksız uygulamalara karşı ayaklandıkları bilinmektedir. Lakin Çarlık Rusya'sı hiçbir zaman Türkmenlere yaptığı zulümlerinden vazgeçmemiştir. Aksine bu zulüm ve haksızlıklar artarak devam etmiştir. Mesela 1916 yılındaki Tecen ayaklanmasına katılanlardan acımasızca intikam alınmıştır. Aynı yıl içerisinde birinci dünya savaşına adam göndermek istemedikleri için sömürgecilerin sözde ceza verici birliği Etrek Yomutlarını korkunç bir şekilde katletmiş ve mal varlıklarını (para ve mücevherler) yağmalamışlardı. Rus komutan Madridov'un 1916 yılındaki ayaklanması yüzünden Türkmenlere yaptığı zulümler daha önce de zikretmiştir.

Çarlık Rusya'sı devrildikten sonra Türkmenler rahat nefes alacaklarını düşünmüşlerdi. Lakin düşündükleri gibi olmadı. Şimdi karşlarına Çarlık Rusya'nın varisi olan Sovyetler çıkmıştı. Sovyetler kendilerini kurtarıcı olarak göstermeye çalıştılar. Halklara özgürlük getirdiklerini ve onları sömürgecilik ve zulümden kurtarmaya geldikleri propagandasını yaydılar. Halk ilk başta Bolşeviklerin bu yalanına inandılar. Lakin Sovyetlerin bir kurtarıcı değil yok edici ve yağmacı olduğu kısa sürede anlaşılmıştır. Yani Sovyetler Çarlık Rusya'sının yarıda bıraktığını tamamlamaya, Türklüğü ve İslam'ı bitirmeye gelmişlerdir. Bunun böyle olduğunu kaynaklar ispat etmektedir (Kydyraliyeva, 2015:261; Narmetow, 1976:124; De Lageard 1987:31-32). Zaten bu yüzden halkın Sovyetlere karşı ayaklandığı söylenmektedir (Kydyraliyeva, 2015:261). Sovyetler kendilerine karşı ayaklananlara en acımasız şekilde cevap veriyordu. Sovyetler basmacılarla mücadele ederlerken zulümde o kadar ileri gittiler ki pek çok masum insanı acımasızca katlettiler. Buna örnek olarak daha önce de belirtildiği gibi Çur-çuri, Gatı Oy, köylerinin uçakla bombalandığı gösterebilir. Keltegonur köyü ise çoluk çocuk demeden tamamen katledilmiştir. (Muhammetberdiyew ve Orazgylyjow, 1997:68-69). Böyle katliamlar 1930'lu yıllarda da devam etmiştir. Mesela 1930-1932 yıllarında zengin ve toprak sahibi 3 bin

** 1 desyatin 34 dönüme eşittir.

ailenin de yok edildiği bilinmektedir (Gutlyyew, 1992:22). Bu söylenenleri Ekim devriminin önderi Lenin de doğruluyor ki o bu katliamları kastederek şöyle demiştir: “İmhaya bu hızla devam ederseniz, kuracağımız idarede bize yardımcı olacak eleman bulamayacağız” (Şamil, 1971:48). Lakin Stalin, Lenin’in dediğine itibar etmemiş onun ölümüyle SSCB’nin başkanlığı vazifesini üstlenmiş ve Repressiya (Baskı) ile bu imhayı zirveye çıkarmıştır. Öyle ki 1930’lu yıllarda takip edilen baskı ve sindirme politikaları, yasaklar, tutuklanmalar, sürgünler ve katliamlar, milli direnişi tamamen kırmış, bütün kurumlarla birlikte edebiyatını da kızıl imparatorluğun sadık hizmetkârı haline getirdiği bilinmekte ve hatta can korkusuyla çocukların babalarını, kadınların kocalarını reddetmeleri, sıradan olay haline geldiği belirtilmektedir (Karakaş, 1998:28).

Yukarıda anlatılan durumlar Türkmen coğrafyasında Çarlık ve Sovyet Rusya karşıtı hareketin doğmasına ve gelişmesine sebep teşkil etmiştir. Nitekim 1916 ayaklanması Çarlık Rusya karşıtı hareketin doğduğunun işaretidir. 1918 yılından itibaren başlayan ve 1936 yılına kadar devam eden basmacılık ise Sovyet karşıtı hareketin oluştuğunun en büyük göstergesidir.

4. BASMACILARA İNGİLİZ DESTEĞİ İDDİASI VE ÇÜRÜTÜLMESİ

Basmacılık Hareketinin oluşum süreci incelendikten sonra şimdi de Sovyet kaynaklarının Türkmen bölgesinin kurtuluşu için mücadele edenlere (Basmacılara) İngilizlerin destek verdiğini ifade eden iddiaları üzerinde durmada yarar bulunmaktadır. Sovyet kaynakları bu konu (İngiliz desteği) üzerinde o kadar çok durarak olayı büyütüyorlar ki (Narmetow, 1976:21) oysa Basmacıların dış ülkelerde kimsenin ilgisini çekmedikleri gibi, mücadeleleri konusunda da hiçbir şey bilinmediği ifade edilmektedir (Broxup, 1984:9). Zaten Sovyet tarihçileri -katı rejim gereği- herhangi bir delil olmadan böyle iddiayı türetmişlerdir. Sovyet rejimi bu iddiayı kendi uyduruk tarihçiliği içerisine başarıyla yerleştirmiştir. Oysa İngiltere’nin Basmacılara herhangi bir destek vermedikleri apaçık ortadadır. Bunun için birkaç hususa değinmek yeterli olacaktır. Mesela Şamil’in (1971:50) eserinde İngiltere’nin Bolşeviklere karşı cephe almaya karar verdiğini fakat Asya’daki müstemlekelerine kötü bir misal olur korkusu ile fiilen teessüs eden, bu Müslüman devletlerin bekasına bir türlü taraftar olmak istemediğini, bunun için Bolşeviklere karşı koymak için, çökmüş Çar generallerine yardımda bulunmayı tercih ettiği öğrenilmektedir. Yine bu kaynaktan Çar generalleri yenilince bunların mirasına Sovyetlerin konuştuğu ve İngilizlerin bu durum karşısında herhangi bir şey yapamadıkları anlaşılmaktadır (Şamil, 1971:50). İngiltere’nin bu duruma bilerek müdahale etmediği anlaşılmaktadır. Nitekim

Zeki Velidi Togan İngilizlerin (Türkistan) siyaseti “Türkistan Beyaz Rusların eline geçmeyecekse orasında Kızıllar oturabilirler” demekten ibaret olduğunu söylemektedir (Togan, 1981:422). Bunu bazı kaynaklar desteklemektedir. Bunu destekleyen ilk kaynağa göre Levid Corc’un (David Lloyd George) bir ara Çar generallerine yardımda bulunmak suretiyle Çarizmi tekrar ihyaya çalışmış ama bu teşebbüsü sonuç vermeyince, derhal Lenin’e el uzatmakta mahzur görmemişti (Şamil 1971:88). Bir diğer kaynaktan ise İngiliz generali Malleson’un 1919 senesinin Şubat ayında Türkmen coğrafyasından gizlice çekilme emri aldığını öğrenmekteyiz. Mallesonun geri çekilmesinin ardından 1920 yılının Şubat ayında Moskova (Sovyetler) Türkmenistan’ın tamamına hâkim olmuştur (Hopkirk, 1995:220). İngilizler bu çekilişlerinden sonra bir daha Türkmen topraklarına geri dönmemişlerdir. Artık saha fiilen Sovyetlere bırakılmıştır. Zaten yukarıda da belirtildiği gibi İngiltere’nin, Sovyetlerle yapılmış olması muhtemel özel bir anlaşma gereğince böyle bir yolun (politikanın) izlendiği muhtemeldir.

Kaynaklara dayanarak bütün bu anlatılanlar arasında herhangi bir çelişki görülmediğini aksine kaynakların hepsinin birbirini desteklediği söylenebilir. Bu kaynakların hepsinin ortak bir noktası vardır, o da İngilizler her ne kadar Sovyetlere karşı Çar generallerine destek vermişse de onların Sovyetler karşısındaki mağlubiyetini görünce hemen saf değiştirerek Sovyetlerden taraf olduğudur. Yukarıda da zikredildiği gibi İngiltere başbakanı Levid Corc (David Lloyd George), Çar generallerinin mağlup olması üzerine Lenin’le temas kurmaya çalışmıştır. Lenin de buna olumlu cevap vererek hemen en yakın yardımcılarında Karasin’i Londra’ya göndermiştir (Şamil, 1971:88). İngiltere ile Sovyetler arasında herhangi anlaşma yapıp yapılmadığı bilinmemektedir. Ancak kendi aralarında belli bir noktada anlaşmaları kuvvetle muhtemeldir. Çünkü olayların akışının bu yönde olduğu açıkça görülmektedir. Mesela İngilizlerin, Türkistan’a Beyaz Ruslar hâkim olamayacaksa Kızıllar’ın oraya hâkim olabileceğini dile getirmeleri ve destekledikleri Çar generallerinin Sovyetler karşısında mağlup olmaları üzerine Lenin’le anlaşmak için çabalamaları veya İngiliz General Malleson’un Türkmen topraklarından gizlice çekilmesi bunu destekler niteliktedir. Bunun haricinde İngiltere’nin önünde Türkistan kurtuluş mücadelesini desteklemesine mani olan ciddi engeller bulunmaktaydı. Onlardan biri İngiliz sömürgeleri idi. Eğer İngiltere Türkistan (Türkmenistan) kurtuluş mücadelesine destek verir ve onlar bağımsız olurlarsa bu durum Asya’daki İngiliz sömürgelerini olumsuz etkileyebilir ve onların da bağımsızlık için ayaklanmasına sebebiyet verebilirdi. Eğer İngiltere böyle bir işe tevessül etmiş olsaydı sömürgelerinde bağımsızlık mücadelesini tutuşturan kibrit rolü oynamış olurdu. Tabii durum böyle olunca İngiltere’nin böyle bir işin kenarından bile geçeceği düşünülemezdi. İngiltere’nin Türkmenistan (ve

Türkistan) kurtuluş mücadelesine destek vermesine mani olan bir diğer durum ise Türkmenistan’da kurulmuş olan “Atatürk’ü Destekleme Komitesi’dir”. Türkmenler topladıkları yardımları bu komite aracılığı ile Türkiye’ye göndermişlerdir. Bu durumu öğrenen Rus ajanları komitedeki bazı kimseleri tutuklamışlardır (Özbay, 2012:29). Bu bilginin doğruluk payı yüksektir. Çünkü Türkistan (Türkmenistan) kurtuluş mücadelesi ile Anadolu kurtuluş mücadelesi arasında özel bir bağ olduğu bilinmektedir. Türkçü düşünür İsmail Gaspıralı’nın*** 19. yüzyılın sonlarında eğitim alanında verdiği mücadele sayesinde Türkistan ile Anadolu Türkleri arasında bir yakınlaşma çabaları olmuştur. Bu yakınlaşmalar sayesinde ki Türkistan Türkleri Anadolu işgali sırasında Anadolu’nun kurtuluşu için mücadele eden Türk kardeşlerine maddi yardımda bulunmuşlardır. Anadolu Türkleri de Türkistan mücadelesine yardımda bulunmuşlardır. Mesela bazı Osmanlı imparatorluğu paşaları Türkistan kurtuluş mücadelesi içerisinde yer almışlardır. Eski Osmanlı imparatorluğu harbiye nazırı Enver paşa ise Türkistan kurtuluş mücadelesine bizzat önderlik etmekteydi. Türkistan kurtuluş mücadelesi başarısız olunca Yusuf Akçura, Mustafa Çokay, Zeki Velidi Togan gibi Türk milliyetçisi münevverler Türkiye’ye (Anadolu’ya) hicret etmişlerdir.

Durum böyle olunca İngiltere’nin Türkmen bölgesinin kurtuluşu için mücadele edenlere destek verdiğini iddia etmek kabul edilmesi güç bir durum teşkil etmektedir. Çünkü Osmanlı imparatorluğunun yıkılması üzerine Anadolu’yu işgal ederek Osmanlı’nın son kalesini de yıkmaya çalışan İngiltere’nin adeta Anadolu’daki kurtuluş mücadelesinin bir uzantısı olan Türkmen bölgesi kurtuluş mücadelesine destek vermesi beklenemezdi.

5. SONUÇ

Türkistan’da 1918’de ortaya çıkan Bağımsızlık hareketine Sovyet yönetimi “Basmacılık” adı verilmiştir. Basmacı kelimesi “çeteci, haydut” gibi anlamlar taşıdığından Sovyet rejimi işgale karşı yapılan bu bağımsızlık hareketlerini bir eşkıya hareketi olarak göstermeye çalışmıştır. Böyle yaparak Sovyet yönetimi bağımsızlık savaşçıları ile halkın arasını açmak istemiştir. Bunun haricinde Sovyetler böyle asılsız bir iddiada bulunarak işgallerine meşrutiyet kazandırmaya çalışmışlardır. Bunun aynısını Gök Tepe savaşları sırasında Çarlık Rusya’sının

*** İsmail Gaspıralı (Gasprinskiy) (20 Mart 1851 - 24 Eylül 1914), Kırım Tatarı fikir adamı, eğitimci, yazar ve yayıncı. Gaspıralı, Rus İmparatorluğu’nda Türk ve İslam toplumlarının eğitim, kültür reformu ve modernleşmeye ihtiyacını betimleyen Müslüman aydındır. İsmail Gaspıralı hakkında daha geniş bilgi için Nadir Devlet’in, 2011 yılında İstanbul’da Başlık Yayın Grubu tarafından neşredilen *Unutturulan Türkçü, İslamcı, Modernist İsmail Gaspıralı*, adlı eseri incelenebilir.

da yaptığı görülmektedir. Yani onlar da Türkmenlere eşkıya yakıştırmasında bulunmuşlardır. Çarlık Rusya böyle yaparak işgaline meşru bir zemin oluşturmuştur. Sovyet Rusya da selefini örnek alarak böyle bir yola başvurmuştur. Bu durum iyice anlaşılırsa Basmacıların asıl kim oldukları ortaya çıkar. Aslında Rusların Basmacı dedikleri Türkmen direnişçileridir. Onlar ülkelerini Rus işgalinden kurtarmaya çalışan vatanseverlerden ibarettir. Ne yazık ki bu Türkmen direnişçilerine atılan iftiralar bunlarla sınırlı değildi. Sovyetler Basmacıların İngilizlerden destek aldıklarını hatta Basmacılık Hareketinin İngiliz destekli bir hareket olduğunu iddia etmişlerdir. Sovyet kaynaklarının ürettiği bu söylentinin temelsiz ve çürük bir iddiadan öte bir şey olmadığı kaynaklardan anlaşılmaktadır. Mesela Rahım Esenov'un bir arşiv belgesine dayandırarak belirttiği ifadesinden Cüneyt Han ve Aziz Han'ın kendi vatanlarında (Türkmen coğrafyasında) İngilizlere karşı düşmanca bir tavır takındıkları anlaşılmaktadır (Esenov, 1992:38-39). Eğer böyle olmasaydı Aziz Han İngilizler ve Beyazlar (Çarlık Generalleri) tarafından hile ile ele geçirilerek idam edilmezdi. Eğer böyle olmasaydı -bir İngiliz sömürgesi olan- İran'a sığınma talebinde bulunan Cüneyt Han'a İngiltere mutlaka sahip çıkar onun bu sığınma talebini kabul ederdi. Bu örnekler daha da çoğaltılabilir.

Unutulmaması gereken gerçek şudur ki Basmacı denilen bu Türkmen direnişçileri ne eşkıya idiler ne de onlar İngilizlerden destek görmüşlerdir. Ve onlar kısa vadede savaşı kaybetmişlerse de uzun vadede kazanmışlardır. Bugün Türkmenistan Cumhuriyeti bağımsız bir yapıya kavuşmuşsa onların bunda –özellikle Cüneyt Han ve adamlarının– dolaylı olarak da olsa çok büyük payı bulunmaktadır. Bu büyük Türkmen mücahitlerinin mücadeleleri her ne kadar Türkmen coğrafyasını Rus esaretine düşmekten alıkoyamamışsa da Türkmen zihinlerini Rus esaretine teslim olmaktan alıkoyduğu kesindir. Nitekim Oraz Serdar ile Cüneyd Han'ın önderliklerinde yürütülen istiklâl savaşının kızılordu birlikleri tarafından kanlı bir şekilde bastırılmasından sonra Türkmenlerin, istemeyerek Türkmenistan Komünist Partisi'ne girmeye başladıkları söylenmektedir (Bal, 2010:151).

KAYNAKÇA

Annanepesow, M. and Döwletow, J. (1977). *Türkmenistan'da 1905-1907-nji yıllaryn Rewolyutsiýasy*. Aşgabat: Türkmenistan Neşirýaty.

Bal, H. (2010). *Türkistan tarihi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

BİĞİ, M. Z. (2005). *Mâverâünnehir'e seyahat* (Çev. A. Kanlıdere) İstanbul: Kitabevi Yayınları.

- Broxup, M. (1984). *Basmacılar* (Çev: Y.T.Kurat) Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Cihan, C. (2010). *XIX. Yüzyıl seyyahlarına göre Hazar ötesi Türkmenleri (Sosyal, İktisadi Ve Kültürel Durum)*. Yayımlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- De Lageard, H. A. (1987). The revolt of the basmachi according to red army journals (1920-1922). *Central Asian Survey* 6(3), 1-35.
- Devlet, N. (2011). *Unutturulan Türkçü, İslamcı, modernist İsmail Gaspıralı*. İstanbul: Başlık Yayın Grubu.
- Esenow, R. (1992). *Eziz han hakda hakykat*. Aşkabat: Çağ Döredijilik We Önümçilik Birleşigi.
- Gayretullah, H. (2013). *Sömürülen vatan Türkistan*. İstanbul: Töre-Devlet.
- Gutlyyew, T. (1992). *Soyuz hem garaşsızlık*. Aşkabat: Türkmenistan Neşiryatı.
- Hayit, B. (1966). *Türkistan'da Sovyet-Rus sömürgeciliği ve emperyalizmi Asya'da Müslüman halk üzerinde uygulanan Sovyet sömürgeciliğine bir örnek*. (Çev. Ş. Engineri) Ankara: Kişisel Kitaplar No: 8.
- Hayit, B. (2006). *Ruslara karşı basmacılar hareketi*. İstanbul: Babıali Kültür.
- Hopkirk, P. (1995). *İstanbul'un doğusunda bitmeyen oyun* (Çev. M. Harmancı). İstanbul: Bilgin Kitabevi.
- Kalkan, M. (1999). Sovyetlerin askeri harekât bölgeleri, Türkistan, Deşt-i Kıpçak ve Kafkaslar'daki jeo-stratejik unsurlar, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 123, 96-143.
- Karakaş, Ş. (1998). Türkistan'da "Kızıl Kırgın" kurbanları. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 5, 25-36.
- Karpov, G. İ. (1940). *Türkmenistanda grajdanlyk uruşy (1918-1920-nji yıllar)*, Aşkabat: Türkmen Part Neşir.
- Kydyralieva, S. (2015). *Türk ve Rus kaynaklarına göre Türkistan'da basmacı hareketi (1916-1924)*, Yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Mehmet Emin Efendi. (2000) *İstanbul'dan Orta Asya'ya seyahat* (Der. R. Akdemir). Ankara:Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Muhammetberdiyew K. B. ve Orazgylyjow, Y. (1997). *Türkmenistanyn taryhyndan materiallar 1917-1994*. Aşkabat: Devlet Bakanlığı Yayınları.
- Narmetow, S. (1976). *Horezmdе kontrrewolyutsiyanyn derbi-dagyn edilmegi (1918-1924)*. Aşkabat: Ylym Neşiryatı.
- Özbay, E. (2012). Çarlık ve Bolşevik Ruslarına karşı Türkmenistan Türklerinin bağımsızlık mücadelesi. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 201, 25-60.
- Roslyakov, A. A. (1961). *Türkmenistan'da sotsyalizm nahili guruldy*. Aşkabat: Türkmen Dövlet Neşiryatı.
- Şamil, S. (1971). *Dış Türkler ve sosyalizm*. İstanbul: Hilal Kitabevi.
- Togan, Z. V. (1981). *Bugünkü Türk ili (Türkistan) ve yakın tarihi*. (Cilt 1) İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Türkmen Sovyet Ensiklopediyası. (1981). Aşkabat: Türkmenistan SSR Yayınları.